

Vaidas Šeferis

KRISTIJONO DONELAIČIO KŪRYBA ČEKŲ FILOLOGIJOS AKIRATYJE¹

Anotacija. Nuo Kristijono Donelaičio (1714–1780) *Metų* prasideda lietuvių literatūros *sensu stricto* istorija. Su *Metais* lietuvių kalba ir literatūra peržengė tą lemtingąjį slenkstį, kai lietuviškai parašytas tekstas pradedamas suvokti ne tik kaip raštijos faktas, bet ir kaip estetinio išgyvenimo šaltinis. Dėl meninių ypatybių į šį kūrinių dėmesį dar XIX a. pradžioje atkreipė kai kurie garsūs čekų filologai ir rašytojai. 1818 m. Liudvikui Rėzai publikavus Karaliaučiuje *Metus*, Donelaičio kūryba susidomėjo Karolio universiteto profesorius Františekas Ladislavas Čelakovskis (František Ladislav Čelakovský, 1799–1852), vienu metu ketinęs netgi išversti šio kūrinių fragmentų į čekų kalbą. Vėliau Donelaitis buvo minimas mokslinėje čekų spaudoje (*Slovník naučný*, 1865; *Ottův slovník naučný*, 1893; žurnale *Osvěta*, 1874, ir kt.). Pirmą didesnę mokslo tyrimą 1928 jam paskyrė Karelas Janačekas (Karel Janáček), tais metais Brno Masaryko universitete apgynęs daktaro disertaciją tema *Průzkoumání u Donalitia (Donelaičio kirčiavimas; išsp. 2009)*. Pirmas *Metų* dalies vertimas į čekų kalbą pasirodė 1955 m. Tai buvo nedidelė ištrauka, paskelbta žurnale *Praha–Moskva* (vertė Julija Novakova (Julie Nováková)). 1959 m. antologijoje *Pod baltským nebem* Hana Jechova (Hana Jechová) paskelbė kitos nedidelės šios kūrinių dalies vertimą. Visas *Metų* vertimas į čekų kalbą pirmą kartą

¹ Straipsnis parengtas remiant Brno Masaryko universiteto Filosofijos fakulteto *Senųjų bei moderniujų kalbų senųjų laikotarpių tarpdisciplininių tyrimų centru*. Tento článek vznikl v rámci řešení dlouhodobého výzkumného záměru, realizovaného *Střediskem pro interdisciplinární výzkum starých jazyků a starších fází jazyků moderních* (MSM 0021622435).

buvo publikuotas 1960 m. (vertė Hana Jechova). Šis vertėjos darbas išaugo iš mokslinių bei kultūrinių žymaus čekų baltisto Pavelo Trosto (Pavel Trost, 1907–1987) aspiracijų.

Raktažodžiai: Kristijonas Donelaitis; František Ladislav Čelakovský; Karel Janáček; Hana Jechová; Pavel Trost; lietuvių-čekų literatūrų ryšiai.

Kristijono Donelaičio vietą kultūros istorijoje simboliškai išreiškia lietuvių grožinės literatūros pradininko titulas: iki Donelaičio jau būta palyginti gausios lietuvių raštijos – visų pirma religinių raštų – tačiau su *Metais* lietuvių kalba ir literatūra peržengia tą lemtingąjį slenkstį, kai lietuviškai parašytas tekstas pradamas suvokti ne tik kaip raštijos faktas, bet ir kaip estetinio išgyvenimo šaltinis. Visi ankstesni lietuvių grožinės literatūros tekstai greta Donelaičio tiesiog nublanksta, o Tolminkiemio pastoriaus meistriškai nušlifotos hegzometro eilutės mums, žvelgiantiems iš trijų šimtmečių perspektyvos, iki šiol tebelieka vienu svarbiausių lietuvių kultūros tekstų. Kalbos tobulumu ir poetinio pasaulio įtaigumu Donelaitis taip ryškiai išsiskiria literatūriniam savo epochos fone, kad kultūros istorikui susidaro įspūdis, jog jo nėra su kuo palyginti. Nors literatūros mokslas atskleidė nemaža Donelaičio istorinės, socialinės ir kultūrinės aplinkos aspektų, kurie galėjo lemti jo kūrybos atsiradimą ir pobūdį², jo poetinis talentas tebelieka vienu įspūdingiausių mūsų kultūros fenomenų.

Šis Donelaičio unikalumas nulėmė ir kitą jo kūrybos bruožą, kuris Lietuvoje minimas ne taip dažnai: Donelaičio raštai – tai vieni pirmųjų lietuviškų tekstų, prasiskynusių kelią į Europą. XIX a. pradžioje lietuvių kalba galutinai įsitvirtina Europos filologiniame akiratyje, o Donelaičio tekstai visų šalių filologų sutartinai laikomi vienu tobuliausių mūsų kalbos ir literatūros pavyzdžių. Nė vienas kitas

² Apie tai plačiau žr.: Leonas Gineitis, *Kristijonas Donelaitis ir jo epocha*, Vilnius: Vaga, 1990; idem, *Kristijono Donelaičio aplinka*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998.

lietuvių raštijos paminklas XIX amžiuje nesulaukė trijų kruopščiai parengtų leidimų. Donelaičio kūryba iki pat šių dienų tebelieka bene reprezentatyviausiu mūsų raštijos tekstu, nuo kurio daugelyje šalių prasideda pažintis su lietuvių kultūra apskritai.

Viena vertus, tuo galima nuoširdžiai džiaugtis, kita vertus, čia pat daroma bene dažniausia Donelaičio interpretacijos klaida: Tolminkiemio poeto kūryba visų pirma suvokiama kaip tautos reprezentacija, kaip „liaudies balsas“, savotiška aukštesnė folkloro forma. Pamirštama, kad Donelaitis buvo universitetinį išsilavinimą turintis teologas ir filologas, kad *Metai* ir pasakėčios sugėrė daug antikinės ir naujųjų laikų literatūros žinių, kad rašytojas savo tekstus kruopščiai taisė. Tolminkiemio pastoriaus raštai – tai ne liaudies dainos, bet nemenkų intelektualinių pastangų reikalaujantys skaitiniai. Visas jų formos ypatybes ir semantinę gelmę gali atpažinti tik išsilavinęs žmogus (tad išsilavinusiems žmonėms – savo kolegoms kunigams – poetas ją ir skaitė, žr. užuominą Donelaičio laiške³).

Donelaičio kūrybos recepcija nuo pat savo ištakų yra dvilypė – vieni skaitytojai joje atpažįsta būdingus lietuvių kalbos ir kultūros bruožus, kiti žavisi Donelaičio poezijos individualumu, jos neprilygstamu estetiniu įtaigumu. Šiame straipsnyje pabandysime išsamiau apžvelgti, kaip šios Donelaičio kūrybos interpretacijų „grumtynės“ vyko čekų filologijoje.

DONELAITIS ČELAKOVSKIO LAIŠKUOSE

Donelaičio kūrybos recepcija tikraja šio žodžio prasme prasideda 1818 m., išėjus Liudviko Rėzos parengtam pirmajam *Metų* leidimui. Karaliaučiaus universiteto profesoriaus knygos buvo palyginti gerai žinomos kitų šalių filologams. Jo parengtas dvikalbis *Metų* leidimas ir 1825 m. išėjęs lietuvių liaudies dainų rinkinys greitai pateko ir į Čekiją. Pirmoji tai liudijanti užuomina mus pasiekė iš Františko Ladislavo

³ Kristijonas Donelaitis, *Raštai*, redakcinė komisija: Kostas Korsakas [ir kt.], Vilnius: Vaga, 1977, p. 273.

Čelakovskio (František Ladislav Čelakovský)⁴ korespondencijos. Savo laiške, 1824 m. vasario 8 d. rašytame kitam žymiam čekų poetui Vlastimilui Kamarytui (Vlastimil Kamarýt), Čelakovskis užsimena:

Právě probíhám nejlepšího litávského básníka jenž slove: Donaleitis, a psal báseň ve čtyrech zpěvích: Rok ve čtveru počasí v hexam. Mášli, chuť, něco ti budouc. z něj do sloves. listu zaslovesním. Ony Lessing. Dainy mám též původně, a dr Rhesa slibuje (1818) vydati Zbírku litav. Dain v původním jazyku. Snad již vyšli, ale my tu všecko pozdě dostáváme.⁵

(Kaip tik skaitinėju geriausią lietuvių poetą, pavarde Donaleitis, kuris hegzametru parašė keturių giesmių kūrinį *Keturi metų laikai*. Jei nori, ši tą iš jo ateityje tau pateiksiu literatūriniame laiške. Turiu ir Lessingo *Dainų* originalą, o daktaras Rėza žada (1818) išleisti lietuvišką *Dainų* rinkinį originalo kalba. Gal jos jau išspausdintos, bet mes čia viską vėliau gauname.)

Iš šios citatos galima spręsti, kad Čelakovskis savo bibliotekoje turėjo ne tik Rėzos parengtą *Metų* leidimą, bet ir kitos lituanistinės literatūros. Reikšminga ir pastaba apie Rėzos rengiamą lietuvių liaudies dainų rinkinį, kurio čekų literatas nekantriai laukė pasirodant. Čelakovskis nuosekliai domėjosi slavų tautų liaudies kūryba ir išleido didelės apimties liaudies dainų rinkinį – kartu su slavų dainuojamąja tautosaka į jo akiratį pateko ir lietuvių liaudies dainos, kuriomis labai susidomėjo⁶. Bet grįžkime prie Donelaičio. Čelakovskio korespon-

⁴ Františekas Ladislavas Čelakovskis (1799–1852) buvo žymus čekų poetas, vertėjas, filologas, viena ryškiausių čekų tautinio atgimimo asmenybių.

⁵ František Ladislav Čelakovský, *Korespondence a zápisky Frant. Ladislava Čelakovského*, [t.] 1, sešit 2, vydal František Bílý, (*Sbírka pramenů ku poznání literárního života v Čechách, na Moravě a v Slezsku*, skupina 2, číslo 10), Praha: Česká Akademie Císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1909, p. 211. Šį laišką mini Albinas Jovaišas straipsnyje apie Donelaičio kūrybos vertimus į kitas kalbas, žr.: Albinas Jovaišas, „K. Donelaičio kūrybos vertimai į kitas kalbas“, in: *Literatūra ir kalba*, t. 7: *Kristijonas Donelaitis: Pranešimai, straipsniai, archyvinė medžiaga*, Vilnius: Vaga, 1965, p. 285. – Šią ir kitas citatas iš čekų į lietuvių kalbą išvertė straipsnio autorius.

⁶ Plačiau apie Čelakovskio lituanistinę veiklą žr.: Ilja Lemeškin, „Augustas Schleicheris ir Praha“, in: August Schleicher, *Das lituanistische Erbe August Schleichers=Lituanistinis Augusto Schleicherio palikimas*, sudarė Ilja Lemeškin, Jolanta Zabarskaitė, Bd. 1, (*Lituanistisches sprachwissenschaftliches Erbe=Lituanistinis kalbotyros paveldas*), Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2008, p. 69–77.

dencijoje esama dar vieno laiško, kuris buvo siejamas su *Metų* recepcija Čekijoje. 1826 m. kovo 4 d. rašydama tam pačiam savo draugui Kamarytui, jis užsimena:

[...] příkládám v dnešním mém listu na str. 4. některé básně z nejuvýtečnejšího litevského básníka kterého mám chut celého přeložiti. Já vím, že se ti zalíbí, znaje dobře povahu tvé mysli. Tyť rád sobě libuješ v dechu tichém jarního větěrku, v sypocím se květu s jabloně, a s radostí dlí tvé oko na luzích a hájích večerním lemovaných purpurem. Tu krotkost, něžnost, líbeznost vesměš mají do sebe litevské písně. Až radost s nimi se obíráti.⁷

([...] pridėdu šiandieninio savo laiško ketvirtajame puslapyje kai kurias eiles iš puikiausio lietuvių poeto, kurį norėčiau išversti visą. Esu tikras, kad jis tau patiks, nes gerai žinau tavo būdą. Juk mėgsti gėrėtis švelniu pavasarinio vėjelio dvelksmu, byrančiais obels žiedais, tavo akys džiaugiasi klaidžiodamos vakaro purpuro gaubiamomis pievomis ir miškais. Tokio kuklumo, švelnumo, meilumo yra kupinos lietuvių dainos.)

Pirmojo Čelakovskio laiško citatoje Donelaitis vadinamas „geriausiu lietuvių poetu“, tad galima būtų manyti, kad ir antrame laiške, kuriame minimas „puikiausias lietuvių poetas“, kalbama apie tą patį asmenį. Šitaip samprotaudamas, Albinas Jovaišas daro optimistišką išvadą: „Atrodo, kad Čelakovskis iš tikrųjų buvo pradėjęs versti Donelaitį“⁸. Deja, tai nesusipratimas. Antrame laiške čekų poetas kalba apie lietuvių liaudies dainas, kurias, be abejo, perskaitė Rėzos parengtame rinkinyje (Rėzos *Dainos* išėjo 1825 m., Čelakovskio laiškas parašytas 1826 m. kovą), o keturias iš jų – „Meilės žadas“, „Taurelės daina“, „Varnas“, „Siratėlės rauda“ – išvertė ir pridėjo prie laiško Kamarytui⁹. Tad „puikiausias lietuvių poetas“, minimas antrajame laiške – tai pati lietuvių liaudis, o ne Donelaitis¹⁰.

⁷ František Ladislav Čelakovský, *op. cit.*, p. 281.

⁸ Albinas Jovaišas, „K. Donelaičio kūrybos vertimai į kitas kalbas“, p. 285.

⁹ František Ladislav Čelakovský, *op. cit.*, p. 282–283.

¹⁰ Plg. Čelakovskio korespondencijos redakcinės pastabas, kuriose šis epitetų sutapimas taip pat komentuojamas: František Ladislav Čelakovský, *op. cit.*, p. 281 (išnaša nr. 3); idem, *Korespondence a zápisky Frant. Ladislava Čelakovského*, [t.] 4, část 2, k vydání přichystal † František Bílý, k tisku připravil a poznámkami

Iš visko, kas iki šiol pasakyta, galime daryti tvirtą išvadą, kad Donelaičio kūryba į čekų filologijos akiratį Čelakovskio dėka pateko 1824 m. Tačiau turimos žinios neleidžia tvirtinti, kad čekų poetas būtų vertęs *Metus*. Čelakovskis domėjosi ne tiek Donelaičio kūryba, kiek visa lietuvių raštija. Šiuo atveju gerai matyti straipsnio pradžioje paminėtas Donelaičio poezijos aspektas – *Metai* suteikia čekų filologijai pirmąjį impulsą susidomėti lietuvių kalba ir tauta, tampa reprezentaciniu lietuvių kultūros tekstu. Čelakovskis buvo pirmasis čekas, skaitęs Donelaitį, bet turbūt dar svarbiau tai, jog šie skaitiniai buvo ilgus čekų lituanistinės tradicijos pradžia.

Prielaidos čekų lituanistikos (ar baltistikos) atsiradimui ėmė klostytis XVIII a. pabaigoje, kai lietuvių kalba ir tautosaka pateko į Europos filologijos akiratį. Tai buvo platesnio kultūrinio proceso rezultatas – Vakarų Europos intelektualai susidomėjo savo ir kitų šalių liaudies kūryba kaip istoriniu šaltiniu, teikiančiu žinių apie praeitį. Viena vertus, folkloras suteikė daug vertingos kalbinės medžiagos besirandančiai indoeuropistikai, kita vertus – tapo įkvėpimo šaltiniu tautinio romantizmo mąstytojams, kurie liaudies kūryboje tarėsi aptikę tvirtus kultūrinės ir etninės tapatybės pamatus. Šiame idėjiniame kontekste Europa atranda lietuvių kalbą, kuri iki XIX a. pabaigos padaro svaiginamą karjerą ir tampa „viena seniausių indoeuropiečių kalbų“¹¹. 1745 m. Pilypas Ruigys Karaliaučiuje išleidžia traktatą *Betrachtung der litauischen Sprache in ihrem Ursprun-ge, Wesen und Eigenschaften*, kuriame paskelbė ir tris lietuvių liaudies dainas¹². Šie lietuvių liaudies kūrybos pavyzdžiai sudomino Europos filologus. Dvi dainos buvo perspausdintos Lessingo literatūrinių laišku tome (*Briefe, die neueste Literatur betreffend*, 1759); Goethe pasinaudojo

opatřil Václav Černý, (*Sbírka pramenů k poznání literárního života československého; skupina druhá, čísto 27*), Praha: Česká Akademie věd a umění, 1935, p. 390.

¹¹ Šis posakis priskiriamas Antuanui Mejė (Antoin Meillet), tačiau ilgainiui jis tapo vienu populiariausių, nuolat kartojamų lietuvių tautinio atgimimo ideologijos teiginių, o jo autorystė ir konkretusis turinys lietuvių kultūrinėje sąmonėje išblanko.

¹² Po dvejų metų, 1747-aisiais, bendru leidiniu dar išėjo Pilypo Ruigio vokiečių-lietuvių ir lietuvių-vokiečių kalbos žodynas bei Povilo Ruigio lietuvių kalbos gramatika.

vienos iš jų motyvais dramoje *Žvejė (Die Fischerin)*; Herderis Ruigio paskelbtas dainas įtraukė į rinkinį *Liaudies dainos (Volkslieder nebst untermischten anderen Stücken, 1778–1779)*. Į šį kontekstą natūraliai įtampa ir Rėzos leidybinė veikla. 1818 m. jis išleidžia *Metus*, 1824 m. – Donelaičio pasakėčias, o 1825 m. išėina didelis lietuvių liaudies dainų rinkinys *Dainos, oder littauische Volkslieder*.

Šiuos gerai žinomus faktus čia primename todėl, kad Čelakovskis neabejotinai buvo skaitęs visas suminėtas knygas ir veikiausiai visas jas turėjo savo asmeninėje bibliotekoje. Taip sprendžiame iš jo raštuose išlikusių užuominų. Jau cituotame jo 1824 m. vasario 8 d. laiške Kamarjui aiškiai sakoma, kad čekų poetas yra skaitęs Lessingo *Literatūrinis laiškus* („Turiu ir Lessingo *Dainų* originalą“). Savaimė suprantama, kad Čelakovskis buvo įsigijęs Rėzos *Metų* leidimą. Tris Ruigio paskelbtas lietuvių liaudies dainas jis išvertė į čekų kalbą ir išspausdino rinkinyje *Slovanské národní písně (Slavų liaudies dainos, 1825)*¹³. Didžiausios apimties Čelakovskio lituanistinė publikacija – tai pilnas Rėzos lietuvių liaudies dainų rinkinio vertimas, kuris Prahėje buvo išspausdintas 1827 m.¹⁴ Tai pirmasis šio leidinio vertimas į kitą kalbą! Kad Čelakovskio būta tikrai kompetetingo lituanisto, puikiai liudija *Slavų liaudies dainų* rinkinio gale pateikti jo komentarai: juose čekų filologas trumpai, bet argumentuotai svarsto lietuvių kalbos santykį su kitomis indoeuropiečių kalbomis ir remiasi visa jam prieinama moksline literatūra – mini Herderio, Lessingo, Pilypo ir Povilo Ruigių, Rėzos, Ksavero Bohušo veikalus, pateikia vieno kito lietuviško žodžio etimologiją ir kai kurių morfologijos pavyzdžių¹⁵. Taigi čekų poetas turėjo ir kruopščiai studijavo visą jo laikais prieinamą lituanistinę literatūrą.

¹³ Išsamiau apie tai žr.: Ilja Lemeškin, „Augustas Schleicheris ir Praha“, p. 69.

¹⁴ *Litevské národní písně, z původního jazyka dle sebrání L. J. Rhesy přeložené a vydané od Fr. Lad. Čelakovského, W Praze: W Šollowské kněhtiskárně wedenjm Jana Host. Pospjssila, 1827.*

¹⁵ Žr.: *Slowanské národní písně sebrané Frant. Ladisl. Čelakovskýmm, [t.] 2, Praha: J. owd. Vetterlová z Wildenbrunu, 1825, p. 220–222; idem, Korespondence a zápisky Frant. Ladislava Čelakovského, [t.] 4, část 2, 1935, p. 351.* – Pilnas šio Čelakovskio lingvistinio komentaro tekstas pateikiamas: Ilja Lemeškin, „Augustas Schleicheris ir Praha“, p. 69–70.

Kad Čelakovskio domėjimasis lietuvių kalba nebuvo trumpalaikis, liudija ir nesenas bibliografinis radinys: Prahos Karolio universiteto docentas Ilja Lemeškinas čekų Nacionalinio muziejaus fonduose surado didelį rankraštinių Čelakovskio žodyną, kurį galėtume pavadinti baltų-slavų kalbų etimologiniu žodynu. Jame pateikiami 1646 slaviškų žodžių lizdai ir jų lietuviški atitikmenys su vartojimo pavyzdžiais, gramatinėmis charakteristikomis ir gausiu etimologijų pluoštu. Į žodyną įtraukta ir Donelaičio raštų leksika. Šis veikalas turėjo būti rašomas kelis metus ir aiškiai liudija, jog Čelakovskis lietuvių kalba domėjosi iš tiesų giliai ir nuosekliai¹⁶. Taigi nė kiek nesuklysimė pavadindami žymųjį čekų tautinio atgimimo poetą ne tik pirmuoju Donelaičio skaitytoju, bet ir visos čekų baltistikos pradininku.

DONELAITIS KALBININKŲ IR ETNOGRAFŲ AKIRATYJE

Donelaičio kūryba visuomet buvo ir iki šiol tebelieka vienu svarbiausių šaltinių bet kuriam kalbininkui, studijuojančiam lietuvių kalbą ir jos raidą. Tiesa, lingvistai kritiškai vertina 1818 m. Rėzos parengtą *Metų* leidimą (jame daug kur iškraipomas autentiškas rankraščių tekstas) ir dažniausiai remiasi dviem vėlesniaisiais Donelaičio kūrybos leidimais – 1865 m. Peterburge išleistu Augusto Schleicherio ir 1869 m. Karaliaučiuje pasirodžiusiu leidimu, parengtu Georgo Heinricho Ferdinando Nesselmanno. Šios dvi knygos užtikrino Donelaičio kūrybos apyvartą čekų filologijoje iki pat XX a. vidurio, kai Čekijos bibliotekose ima rasti ir naujesnių lietuvių poeto leidimų.

Čekijoje XIX a. nebuvo parašyta nė viena didesnė apimties studija, skirta vien Donelaičiui. Vis dėlto esama kelių trumpesnių komentarų, išsibarsčiusių žodynuose ir enciklopedijose, kurie aiškiai liudija, kad Čelakovskio pradėta tradicija nenutrūko ir kad Donelaitis Čekijoje

¹⁶ Plačiau apie šį žodyną žr.: Ilja Lemeškin, „Augustas Schleicheris ir Praha“, p. 72–73.

tebebuvo skaitomas. Štai 1865 m. išėjusiame Františko Ladislavo Rygerio (František Ladislav Rieger) enciklopedinio mokslinio žodyno *Slovník naučný* IV tome yra liždas „Litvanė“ (Lietuviai), kuriame minimas ir Donelaitis:

V b á s n i c k é literatuře I-ské nahražen jest nedostatek básníků umělých básníky prostonárodními. Mezi oněmi jest první Kristián D o n a l e j t i s (†1780), jehož výtečná báseň *Čtyry části roku* jest najvěrnější obraz povahy a obyčejů lidu litevského; složena jest v hexametrech a vydána L.J. Rhesou zároveň s německým překladem (v Kral. 1818), do polšt. přel. od M. Akielewicze.¹⁷

(Lietuvių poezijoje trūksta mokytyų poetų, tačiau ši trūkumą atsveria liaudies poetai. Tarp jų pirmenybė tenka Kristijonui Donelaičiui (†1780), kurio puiki poema *Keturi metų laikai* kuo tiksliausiai atspindi lietuvių liaudies būdą ir papročius; ji parašyta hegzametru ir buvo išleista L.G. Rėzos drauge su vertimu į vokiečių kalbą (Karaliaučiuje, 1818), į lenkų kalbą išvertė M. Akelevičius.)

Čekų kalbininkas Leopoldas Geitleris (Leopold Geitler) 1873 m. keliavo po lietuvių gyvenamus kraštus Prūsijoje bei Rusijoje ir kruopščiai tyrinėjo lietuvių kalbą, raštiją, socialinę ir kultūrinę lietuvių tautos situaciją. Grįžęs iš šios mokslinės ekspedicijos, jis 1874 m. žurnale *Osvěta* (*Švietimas*) paskelbė ilgą straipsnį „Litva i Litvanė“ („Lietuva ir lietuviai“), kuriame šitaip apibūdino Donelaičio kūrybą:

V Tilsitském nářečí napsal slavný Donalejtis svou velkou idylu *Části roku*, a to již před rokem 1740! Báseň ta, která se dočkala trojího vydání, dvou překladů německých a jednoho polského, jest největším a skoro bych řekl, jediným litevským plodem literárním. Nehledě k samé skutečně velké poesii tohoto díla, kteréž se nenese plačtivým tónem idyl, jakýž za onoho času v obyčeji byl, nýbrž svěžím a dojmavým způsobem líčí práce a útrapy litevského sedláka v tehdejší jeho nevoli, jest i jinak velice s podivením, jak plynným, ohebným a básnickým jazykem vládl Donalejtis. Neměltě nijakých vzorů, nijaké literatury, již by se byl mohl vzdělati, a přece jsou hexametry jeho psány tak klasickou ustálenou řečí,

¹⁷ Gb., „Litvanė“, in: František Ladislav Rieger [red.], *Slovník naučný*, t. 4, Praha: I. L. Kober, 1865, p. 1343 (visas straipsnis užima p. 1337–1344). Nepavyko išsiaiškinti, kas šiuo eilučių autorius: teksto gale nurodytas akronimas Gb. neįtrauktas į žodyno rengėjų sąrašą.

že marně cosi podobného hledáme v soudobé literatuře německé anebo i jen u našich ještě mladších „starých veršovců“. Čehož příčinu třeba ovšem hledati v tom, že Donalejtis se co nejhloběji pohřtí v jazyk samého lidu; avšak i ten jazyk sám o sobě, jakkoliv nikdy vzdělávaný, jest tak bohatý a dokonalý, má již sám v sobě takovou ohebnost, předčí ustáleností a rozmanistostí tvarů nad jiné jazyky, že snadno bylo myslí obratnou užiti ho k označení myšlenek nejkrásnějších.¹⁸

(Tilžiškių tarpe žymusis Donelaitis dar prieš 1740 m. parašė savo didelės apimties idilę *Metų laikai*. Ši poema, susilaukusi trijų leidimų, dviejų vertimų į vokiečių ir vieno į lenkų kalbą, yra didžiausias ar net, drįsčiau teigti, vienintelis lietuvių literatūros vaisius. Jau nekalbant apie iš tiesų didingą šio veikalo poetiškumą (jame neaimanuoama tais verksmingais tonais, kurie anuomet buvo būdingi idilėms, vietoj jų nenuvalkiotais žodžiais įtaigiai pasakojama apie lietuvių valstiečio darbus ir rūpesčius baudžiamos laikais), tiesiog negalima atsistebėti Donelaičio kalbos lengvumu, lankstumu ir poetiškumu. Juk jis neturėjo jokių pavyzdžių, jokios literatūros, iš kurios būtų galėjęs pasimokyti, o jo hegzamtras vis dėlto parašytas tokia taisyklinga klasiška kalba, kad veltui ko panašaus ieškotume anuometinėje vokiečių poezijoje ar tarp vėliau atsiradusių mūsų „senųjų eiliuotojų“. Tai galima paaiškinti tik tuo, kad Donelaitis paniro į pačias liaudies kalbos gelmes; tačiau ir pati toji kalba, nors niekad mokslo neregėjusi, yra tokia turtinga ir tobula, savaimė pasižymi tokiu lankstumu, taip smarkiai lenkia kitas kalbas savo taisyklingumu ir formų įvairumu, kad mikliam protui buvo nesunku ja pasinaudoti reiškiant puikias mintis.)

Abiejose citatose puikiai atsiskleidžia minėtoji Donelaičio suliaudinimo, jo kūrybos folklorizavimo tendencija. Nežinomas Riegerio žodyno bendradarbis ir Geitleris žavisi *Metais*, tačiau Donelaitis jiems tebėra nemokytas liaudies poetas, savotiškas lietuvių tautos kalbinio talento įsikūnijimas, o jo kūryba – tik folkloro tąsa. Antikinę literatūrą gerai išmanęs, bene šešiomis kalbomis kalbėjęs ir savo eilėdarą juvelyriškai šlifavęs poetas turbūt būtų įsižeidęs, išgirdęs tokius epitetus.

Tik į XIX a. pabaigą ima rasti ir tokių jo kūrybos vertinimų, kuriuose Donelaičio gyvenimas ir literatūrinė veikla pristatomi kiek individualiau. 1893 m. *Otto mokslinio enciklopedinio žodyno* (*Ottův*

¹⁸ Leopold Geitler, „Litva i Litvané“, in: *Osvěta*, 1874, nr. 7, p. 489 (visa publikacija užima p. 478–581).

slovník naučný) VII tome Donelaičiui skiriamas jau atskiras lizdas. Jo autorius – Jozefas Zubatas (Josef Zubatý), vienas žymiausių čekų kalbininkų. Žodyne rašoma:

Donaleitis (D o n a l e i t, D o n a l i t i u s) C h r i s t i a n, nejlepší básník litevský (*1714 v Lazdinelech u Gombina–†1780 v Insterburce). Studoval v Královci theologii a osvojil si znamenitě jazyky staré, francouzský a německý, takže i v nich básnicky se pokoušel. Žil v Insterburce jako protestantský kazatel. Bavil se různými věcmi; hotovil i výborné čočky optické, teploměry a tlakoměry, ba i klavíry; byl i dobrým hudebníkem, a složil nápěvy k některým svým písním. Psal básně litevské, z nichž ztratily se písně duchovní; zachována báseň o 4 zpěvích (*Metai*, Roční doby), v níž plyným přízvučným hexametrem dojemně líčí život a útrapy svých krajanů, pak několik bajek a popis litevské svatby. Zachované básně vydali Rhesa (Královec, 1818, s něm. př.) Schleicher (Petrohrad, 1865) a Nesselmann (Královec, 1869 s něm př.). Srv. GEITLER, »Osvěta«, 1874, str. 489.¹⁹

Donaleitis (D o n a l e i t, D o n a l i t i u s) K r i s t i j o n a s, geriausias lietuvių poetas (*1714 Lazdynėliuose netoli Gumbinės–†1780 Įsrutyje). Karaliaučiuje studijavo teologiją, puikiai išmoko antikines kalbas, prancūzų ir vokiečių kalbas, bandė jomis rašyti poeziją. Gyveno Įsrutyje, buvo protestantų pamokslininkas. Domėjosi įvairiomis sritimis; gamino puikius optinius lęšius, termometrus ir barometrus, netgi fortepijonus; buvo neprastas muzikas, o kai kurioms savo giesmėms sukūrė gaidas. Rašė lietuviškas eiles, iš kurių neišliko religinės giesmės; išliko 4 dalių poema (*Metai*), kurioje rašytojas plastiška skambia kalba pasakoja apie savo kraštiečių gyvenimą ir vargus, be to, išliko kelios pasakėčios ir lietuviškų vestuvių aprašymas. Išlikusias eiles išleido Rėza (Karaliaučius, 1818, su vertimu į vok. k.), Schleicheris (Petrogradas, 1865) ir Nesselmannas (Karaliaučius, 1869, su vertimu į vok. k.). Plg. GEITLER, »Osvěta«, 1874, p. 489.

Akivaizdus skirtumas tarp šio aprašymo ir dviejų anksčiau pateiktų citatų: Zubatas Donelaičių pristato kaip puikiai išsilavinusią, išskirtinę asmenybę, o jo kūrybos nebesistengia ištirpinti folkloriniame kontekste. Šis trumpas žodyno lizdas signalizuoja svarbią permainą čekų filologijos tradicijoje.

¹⁹ Josef Zubatý, „Donaleitis“, in: *Ottův slovník naučný: Illustrovaná encyklopedie obecných vědomostí*, t. 7, Praha: J. Otto, 1893, p. 823.

PIRMOJI MONOGRAFIJA

Pirmas čekų mokslinis veikalas, skirtas vien Donelaičiui – tai Karelo Janačeko (Karel Janáček) disertacija *Přízvukování u Donalitia (Donelaičio kirčiavimas)*. Ši disertacija buvo parašyta 1928 m., tačiau dėl nesuprantamų priežasčių nepateko į mokslinę baltistikos apyvartą²⁰. Vienintelis žinomas jos rankraštinis egzempliorius ilgą laiką užmirštas gulėjo Masaryko universiteto Filosofijos fakulteto bibliotekoje Brno²¹.

Karelas Janačekas (1906–1996) Masaryko universitete Brno studijavo lyginamąją kalbotyrą ir klasikinę filologiją. Vėliau jis dirbo trijuose Čekijos universitetuose: 1945–1946 m. Brno; nuo 1946 m. dėstė Olomouco universitete (čia jam 1948 m. suteiktas profesoriaus titulas); nuo 1961 m. Janačekas dirbo Prahoje, Karolio universitete, kuriame dėstė klasikinę filologiją ir po savo išėjimo į emeritūrą 1973 m.²²

Janačekas disertaciją Masaryko universitete apgynė 1928 m. birželio 22 d. Darbui vadovavo profesorius Oldrichas Hujeris (Oldřich Hujer); oponentu buvo profesorius Františekas Novotnas (František Novotný). Universiteto archyve išliko valstybinio egzamino protokolas ir darbo vadovo bei oponento recenzijos²³.

2007 m. Brno universiteto baltistai surado disertacijos rankraštį ir pristatė jį mokslinei bendruomenei²⁴. 2009 m. šis svarbus čekų

²⁰ Tai glumina, nes disertacijos gynimo faktas buvo žinomas ir Lietuvoje, ir Čekijoje, žr.: Algirdas Sabaliauskas, *Lietuvių kalbos tyrinėjimo istorija*, [d.] 2: 1940–1980 m., Vilnius: Mokslas, 1982, p. 184–185; Hana Jechová, „Daug pasakantis kūriny“ in: *Pergalė*, 1964, nr. 1, p. 45–46.

²¹ Karel Janaček, *Přízvukování u Donalitia*, 1928, disertacijos rankraštis, saugomas Masaryko universiteto Filosofijos fakulteto bibliotekoje, signatūra d 379.

²² Dagmar Muchnová, „100. výročí narození prof. Karla Janáčka“, in: *Auriga – Zprávy Jednoty klasických filologů*, 2006, [nr.] 48, p. 57; on-line: <http://urls.ff.cuni.cz/janacek/vita.htm>.

²³ Valstybinio egzamino protokolas saugomas Masaryko universiteto archyve, signatūra: A2 Filozofická fakulta – Rigoróza, kart. 5/7.

²⁴ Vaidas Šeferis, „Recepte díla Kristijonase Donelaitise v českých zemích“, in: *Baltské jazyky v proměnách metod: Sborník příspěvků z mezinárodní baltistické*

baltistikos veikalas pagaliau buvo išspausdintas: bendromis lietuvių ir čekų mokslininkų pastangomis disertacija buvo išversta į lietuvių kalbą ir dvikalbiu leidiniu išleista Brno²⁵.

Janačeکو disertacija – tai įspūdinga akcentologinė Donelaičio tarmės studija. Jos užduotis formuluojama labai lakoniškai: „Šio darbo tikslas – tiksliai išnagrinėti visų kalbos dalių kirčiavimą Donelaičio kūryboje ir jį palyginti su dabartinės bendrinės lietuvių kalbos kirčiavimu“²⁶. Tai ambicingas tikslas, nes Janačekui rašant disertaciją dar nebuvo išsamiau aprašyta ne tik Donelaičio tarmės, bet ir pačios bendrinės lietuvių kalbos kirčiavimo sistema. Janačekas rėmėsi anuo metu jam prieinamais žodynais, kurių pateikiamos medžiagos tokios apimties darbui ne visada pakako. Donelaičio kalbos faktai analizuojami remiantis Nesselmanno leidimu, o apie bendrinės lietuvių kalbos kirčiavimą sprendžiama iš Niedermanno²⁷ ir Kuršaičio²⁸ žodynų.

Janačekas analizavo Donelaičio kirčiavimą, ne tik remdamasis žodynuose kodifikuotomis prozodinėmis žodžių charakteristikomis, bet ir atsižvelgdamas į poetinės kalbos metrą. Čekų mokslininkas konstatuoja, kad Donelaičio kalboje esama dviejų nukrypimų nuo bendrinės kalbos kirčiavimo sistemos: vieni jų kartojasi sistemingai ir aiškintini Donelaičio tarmės ypatybėmis, o kiti laikytini kalbos klaidomis

konference, Brno: Masarykova univerzita, 2008, p. 63–77; idem, „Surasta Karelo Janačeکو disertacija apie Donelaičio kirčiavimą“, in: *Baltistica*, 2008, [t.] 43 (2), p. 321–322; idem, „Karelo Janačeکو disertacija apie Donelaičio kirčiavimą“, in: *Gimtoji kalba*, 2008, [nr.] 5 (491), p. 14–15.

²⁵ Karel Janaček, *Přízvukováni u Donalitia=Donelaičio kirčiavimas*, [spaudai parengė Vaidas Šeferis], Brno: Tribun, 2009. Janačeکو disertacijos leidimui lėšų skyrė Masaryko universitetas ir Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas prie LR Vyriausybės.

²⁶ Karel Janaček, *Přízvukováni u Donalitia=Donelaičio kirčiavimas*, p. 155.

²⁷ *Wörterbuch der litauischen Schriftsprache: Litauisch–Deutsch=Lietuvių kalbos rašomosios kalbos žodynas: Lietuviškai-vokiška dalis*, begonnen von Max Niedermann, Alfred Senn, Franz Brender, [Hft.] 1–3, Heidelberg: Winter, 1926.

²⁸ Friedrich Kurschat, *Wörterbuch der litauischen Sprache von Friedrich Kurschat*, Th. 1: *Deutsch-litauisches Wörterbuch*, Bd. [1]–2, Halle: Verlag der Buchhandlung des Waisenhauses, 1870–1874; Th. 2: *Litauisch-deutsches Wörterbuch*, Halle: Verlag der Buchhandlung des Waisenhauses, 1883.

ar netikslumais²⁹. Apžvelgęs visą kirčiavimo sistemą, Janačekas prieina prie išvados, kad Donelaičio raštai tiksliai atspindi jo tarmės kirčiavimo ypatybes: „Donelaitis laikosi taisyklių ten, kur jos iš tiesų buvo gyvai jaučiamos, ir svyruoja ten, kur dėl įvairių priežasčių sistema nebuvo sunorminta arba dėl analogijos atsirado naujas svyravimas“³⁰.

Janačeکو disertacijos mokslinę vertę, jos vietą baltų akcentologijos raidoje ir pagrindines jos metodologines ypatybes išsamiai aptarė Bonifacas Stundžia straipsnyje „Pirmas monografinis Donelaičio kirčiavimo tyrimas“³¹, todėl čia šių klausimų išsamiau nenagrinėsime. Kalbant apie bendrąją Donelaičio kūrybos recepcijos raidą Čekijoje reikia pabrėžti, kad ši mokslinė monografija laikytina vienu svarbiausių čekų baltistikos istorijos įvykių. Svarstydami jos atsiradimo aplinkybes aiškiai matome, kad lietuvių kalbos ir literatūros studijos XX a. pradžioje jau yra tapusios sisteminiu čekų filologijos reiškiniu: nuo Čelakovskio iki Janačeکو veda ne atsitiktinumų virtinė, bet nuosekli lituanistikos raida, skatinama tokių svarbių asmenybių kaip Geitleris, Zubatas, Hujeris ir Novotnas.

METŲ VERTIMAI Į ČEKŲ KALBĄ

Nuo Čelakovskio laikų iki pat XX a. čekai Donelaitį skaitė arba lietuviškai, arba naudodamiesi vertimu į kurią kitą kalbą (dažniausiai „tarpininko“ tarp čekų skaitytojų ir Donelaičio kūrybos vaidmuo tekdamo Nesselmanno dvikalbiam leidimui). Savime suprantama, kad skaitytojų, mokačią lietuviškai, buvo vos vienas kitas, o mokačią vokiškai, lenkiškai ar rusiškai taip pat nebuvo daug. Todėl itin svarbi vieta Donelaičio kūrybos recepcijoje tenka *Metų* vertimui į čekų

²⁹ Karel Janaček, *op. cit.*, p. 159.

³⁰ *Ibid.*, p. 247–248.

³¹ Šis straipsnis išspausdintas kaip įvadas į minėtąjį dvikalbį Janačeکو disertacijos leidimą, žr. Bonifacas Stundžia, „Pirmas monografinis Donelaičio kirčiavimo tyrimas“, in: Karel Janaček, *Přízvukování u Donalitia=Donelaičio kirčiavimas*, p. 29–42.

kalbą, kurio dėka su lietuvių klasiko kūryba galėjo susipažinti jau ne tik profesionalūs kalbininkai ar literatai, bet ir baltistika specialiai nesidomintys žmonės.

Sumanymas išversti *Metus* yra neatskiriama susijęs su Olomouco miesto Palackio universitetu (Univerzita Palackého v Olomouci). Sėkmingai susiklosčius aplinkybėms, šiame universitete apie 1955 m. susibūrė keli filologai, besidomintys baltų kalbomis ir literatūromis. Tarp jų bene svarbiausia vieta tenka kalbininkui Pavelui Trostui³². Olomouce dar dirbo Karelas Janačekas, Julija Novakova³³ ir Hana Jechova³⁴. Šioje mokslininkų grupelėje kaip tik ir gimė sumanymas išversti *Metus* į čekų kalbą.

1955 m. mėnraštyje *Praha–Moskva* buvo išspausdinti du nedideli *Metų* fragmentai, kuriuos išvertė Julija Novakova³⁵. Tai buvo 46 „Rudenio gėrybių“ eilutės: 82–123 ir 130–133³⁶. Štai trumpa ištrauka iš vertimo (RG 88–97):

Sotva nastal den a s týdnem sešel se týden,
ejhle, svatební kroj si oblékli sousedé všichni,
boty Merčus a Steps si na to koupili nové,
z lýka Lauras i Jons si upletli střevíce pěkné,
v parádě sami teď koním k té svatbě připjali uzdy.
Hřebelcem více než druží si šimla pročesal Enskys,

³² Pavelas Trostas (Pavel Trost, 1907–1987), vienas žymiausių XX a. čekų baltistų. 1937–1938 m. jis studijavo Lietuvoje. Indoeuropiečių kalbotyros ir baltistikos profesorius. Dirbo Olomouco universitete (1945–1955) ir Karolio universitete Prahoje (nuo 1956).

³³ Julija Novakova (Julie Nováková, 1909–1991), viena ryškiausių XX a. čekų klasikinės filologijos asmenybių, Palackio universiteto docentė. Vertė iš senosios graikų ir lotynų kalbų.

³⁴ Hana Jechova (Hana Jechová, g. 1927), slavistė, literatūros teorijos specialistė, viena žymiausių prancūzų bohemistikos atstovių. Nuo 1976 m. nuolat gyvena Prancūzijoje, Paryžiuje.

³⁵ Kristijonas Donelaitis, „Ročnī doby: Úryvek z díla (Rudenio Gėrybes, verše 82–123 a 130–133)“, in: *Praha–Moskva: Měsíčník pro sovětskou literaturu*, 1955, ročník V, [nr.] 8, p. 7–8, 52.

³⁶ Eilučių numeriai pateikiami pagal akademinį Donelaičio raštų leidimą (Kristijonas Donelaitis, *Raštai*, redakcinė komisija: Kostas Korsakas [ir kt.], Vilnius: Vaga, 1977).

osedlal ho a vpravo i vlevo mu přivázal těmeny.
Maje pak koňův hřbet tak vykrášeň od hlavy k chvostu,
novým opaskem sám si stáhl dokola bedra,
na obě lýtka si nedělní holínky natáhl pěkně.

Beveik nieko nežinome apie šio vertimo atsiradimo aplinkybes. Išvertusi dvi minėtasias ištraukas, Novakova prie *Metų* daugiau niekada nebegrižo ir iš lietuvių kalbos nieko nebevertė. Skaitant jos išvertas „Rudenio gėrybių“ ištraukas krinta į akis gana tiksliai išlaidoma ritminė hegzometro schema. Kita vertus, kai kurie žodžiai ar ištisos eilutės smarkokai nutolsta nuo originalo. Tad galbūt šie *Metų* fragmentai buvo ne tiek vertimas tikrąja prasme, kiek savotiškos hegzometro pratybos, čekų mokslininkės bandymas pristatyti „egzotišką“ šio poetinio metro pavyzdį? Novakova buvo viena žymiausių Čekijos klasikinių filologų, vertė iš lotynų ir graikų kalbų, tad galėjo deramai įvertinti Donelaičio metrikos ypatumus. Tikėtina, kad susidomėti lietuvių poeto kūryba ją paskatino Janačekas, su kuriuo ji dirbo toje pačioje klasikinių studijų katedroje Palackio universitete.

Visas minėtasis mėnraščio „Praha – Moskva“ numeris buvo skirtas lietuvių, latvių ir estų literatūroms. Be Novakovos išverstų *Metų* fragmentų, jame buvo paskelbta dar 10 vertimų iš šių trijų kalbų. Įdomu tai, kad žurnalui po kelis vertimus pateikė žymūs mokslininkai – Adolfas Erhartas ir Pavelas Trostas.

Antrą kartą *Metų* fragmentai čekų spaudoje pasirodė 1959 m. išleistoje lietuvių, latvių ir estų literatūros antologijoje *Pod baltiským nebem (Po Baltijos dangumi)*³⁷. Čia buvo išspausdintos dvi ištraukos iš „Pavasario balsų“ (245–289, 338–362), kurias į čekų kalbą išvertė Hana Jechová. Šįkart tai buvo ne atsitiktiniai fragmentai, bet ištraukos iš rengiamo pilno *Metų* vertimo (žr. toliau). Lyginant antologijoje paskelbtas ištraukas su vėliau pasirodžiusiu visos poemos vertimu

³⁷ Kristijonas Donelaitis, „Roční doby (úryvky)“, [přeložila Hana Jechová], in: František Soukup [red.], *Pod baltiským nebem. Výběr z litevské, lotyšské a estonské literatury*, Brno: Svaz československo-sovětského přátelství, 1959, p. 4–6.

matyti, kad vertėja savo tekstą smarkiai taisė ir keitė – akivaizdu, kad antologijoje buvo išspausdintas tik darbinis vertimo eskizas.

Antologija *Po Baltijos dangumi* ir specialusis baltiškas žurnalo *Praha–Moskva* numeris buvo sumanyti tuo pačiu tikslu: juose buvo stengiamasi kuo išsamiau pristatyti lietuvių, latvių ir estų literatūras nuo raštijos pradžios iki tarybinės literatūros „aukštumų“. Abu leidinius rengė tie patys žmonės – redaktorių ir vertėjų sąrašuose kartojasi Pavelo Trosto, Voitecho Gajos (Vojtěch Gája), Františeko Soukupo, Jiržio Damborskio (Jiří Damborský) ir kt. vardai. Aiškiai matyti, kad XX a. šeštajame dešimtmetyje čekų filologijoje suintensyvėjo domėjimasis baltų kalbomis ir literatūromis, o nedidelė aktyvi mokslininkų grupelė į čekų filologijos apyvartą ėmė intensyviai leisti vertimus iš lietuvių, latvių ir estų kalbų. Pagrindinis šių projektų iniciatorius buvo Trostas, kuris ne tik pats vertė iš lietuvių kalbos, bet ir nuolat ragino kitus kolegas daugiau dėmesio skirti baltų kalboms. Intensyvi baltistinė Trosto veikla atsispindi kai kurių jo amžininkų prisiminimuose, ją liudija ir iškalbingi pėdsakai pačiuose leidiniuose: pvz., minėtojo *Praha–Moskva* numerio paskutiniajame puslapyje smulkiu šriftu įrašyta pastaba „Spaudai parengta bendradarbiaujant su P. Trostu“³⁸; antologijoje *Po Baltijos dangumi* Trostas paskelbė du literatūrinius vertimus; pagaliau Trostas pats parengė ir 1956 m. išleido didelės apimties lietuvių apsakymų antologiją *Litevské povídky*. Nesuklystume pasakę, kad Trostas buvo neoficialus Baltijos šalių „kultūros atašė“, visomis progomis stengėsis pabrėžti lietuvių, latvių ir estų kultūros savitumą ir individualumą.

Donelaičio *Metų* vertimas į čekų kalbą – taip pat Trosto pastangų rezultatas. Pilnas poemos vertimas buvo išleistas Prahoje atskira knyga 1960 m.³⁹ Nors kūrinių vertė Jechova, tikroju vertimo iniciatoriumi ir pagrindiniu vertimo konsultantu buvo Trostas. Jechova tai pati kelis

³⁸ *Praha–Moskva: Měsíčník pro sovětskou literaturu*, p. 52.

³⁹ Kristijonas Donelaitis, *Roční doby*, [přeložila Hana Jechová], Praha: Svět Sovětů, 1960.

kartus pabrėžė savo interviu lietuvių kultūrinei spaudai⁴⁰. Šio straipsnio autoriui 2008 m. pavyko su *Metų* vertėja susitikti asmeniškai ir pasiteirauti kai kurių tikslesnių žinių apie tai, kokiomis aplinkybėmis radosi *Metų* vertimas. Jechova dar kartą patvirtino, kad vertimą sumanė ir ją šio darbo imtis įkalbėjo profesorius Trostas, o ji buvusi „tik“ jo valios vykdytoja.

Jechova Palackio universitete Olomouce pradėjo dirbti 1955 m. Ši mokslininkė lietuvių literatūra niekada specialiai nesidomėjo, lietuviškai nemokėjo (pagrindinė jos mokslinių interesų sritis buvo ir tebelieka slavistika, Palackio universitete ji anuomet dėstė lenkų literatūrą). Bendraudama su profesoriumi Trostu ir profesoriumi Janačeku, Jechova kiek daugiau sužinojo ir apie Donelaičio kūrybą. Trostas jai pasiūlė išversti *Metus* į čekų kalbą, bet Jechova iš pradžių šio darbo imtis nenorėjo: lietuvių kalbą išmanydama tik tiek, kiek jos faktai analizuojami indoeuropiečių kalbotyros kontekste, Jechova abejojo, ar sugebėsianti tokį darbą atlikti. Tačiau Trosto atkakliai įkalbinėjama ji pagaliau sutiko imtis *Metų* vertimo. 1957 m. Trostui tarpininkaujant buvo pasirašyta vertimo sutartis su leidykla „Svět Sovětů“. Pats vertimas užtruko kiek ilgiau nei metus ir buvo baigtas 1960 m. Jechova Donelaitį vertė iš Nesselmanno leidimo, naudodamasi ten esančiu *Metų* vertimu į vokiečių kalbą ir jį lygindama jį su Davido Brodskio vertimu į rusų kalbą. Lietuvių kalbos klausimais ją reguliariai konsultavo Trostas.

Jechovos *Metų* vertimas – literatūrinis. Vertėja nesilaiko pažodinio tikslumo, tačiau nuo originalo pernelyg nenutolsta. Hegzametras vertime neišlaikytas – Jechova Donelaičio kalbos ritmą stengiasi čekiškai perteikti savitu metru, kiek primenančiu eleginį distichą. Tai silabotoninis daktilinis dvieilis, kurio pirmąją eilutę visada sudaro penkios pėdos (14 skiemenų), o antrąją – keturios pėdos (13 skiemenų). Štai kaip atrodo „Rudienio gėrybių“ pradžia (eil. 1–4):

⁴⁰ „Kalba „Metų“ vertėjai“, in: *Švyturys*, 1963, nr. 23; Hana Jechová, „Daug pasakantis kūrinys“, in: *Pergalė*, 1964, nr. 1, p. 45–46.

Podívej, sluníčko opět se kutálí od nás,
k večeru klešá a pospíchá za obzor spát.
Svoji zář před námi každý den víc a víc skrývá,
hled, a den ode dne roste a dlouží se stín.

Vertėja šios ritminės schemos laikosi labai griežtai – rastume tik vieną kitą eilutę, kurioje metras neatitinka pateiktos formulės. Reikia pripažinti, kad dėl to vertimas tampa kiek monotoniškas – Donelaičio hegzamtras kur kas dažniau nukrypsta nuo idealios schemos ir skamba natūraliau⁴¹.

Semantinis nuotolis tarp originalo ir vertimo gerokai svyruoja: yra ir labai tiksliai bei išradingai išverstų vietų (pvz., „Vasaros darbų“ pradžia), ir kiek laisvesnės improvizacijos (pvz., „Pavasario linksmybės“, eil. 98–108). Kai kur matyti, kad vertėjai trūko lietuvių kalbos žinių – tekste yra keliasdešimt vietų, kurias derėtų laikyti jau ne nukrypimais nuo originalo, bet klaidomis (pvz., „Pavasario linksmybės“, eil. 360–362, 416–417; „Vasaros darbai“, eil. 146–147, 306, 341–342). Labai gaila, bet vertime ne visur išlaikytas ekspresyvus Donelaičio stilius – Jechova švelnino rupesnes *Metų* vietas, o „negražius“ žodžius keitė eufemizmais (pvz., „Pavasario linksmybės“, eil. 457–459, „Vasaros darbai“, eil. 267–268).

Bandant apibendrinti Jechovos *Metų* vertimo kokybę ir ypatumus, apima prieštaringi jausmai. Ši publikacija be jokios abejonės yra vienas vertingiausių čekų vertimų iš lietuvių kalbos. Galima nuoširdžiai džiaugtis sparčia XX a. lituanistikos raida Čekijoje, o pilnas *Metų* vertimas, be abejo, yra vienas išpūdingiausių tos raidos rezultatų. Bet negalima praleisti nematom ir neigiamų aplinkybių: vertėjos kalbinė kompetencija buvo per menka tokiam darbui, Jechova lietuvių literatūra nuosekliau nesidomėjo – išvertusi *Metus*, prie lietuvių raštijos ši mokslininkė niekada nebegrįžo. Jai Donelaičio vertimas buvo, be abejo, įdomus, bet iš esmės atsitiktinis darbas, kurio niekada nebūtų

⁴¹ Plg.: Aleksas Girdenis, „Naujesnis žvilgsnis į K. Donelaičio hegzametą“, in: *Pergalė*, 1989, nr. 1, p. 100–111.

ėmusis savo iniciatyva. Kalbantis su vertėja asmeniškai nepavyko gauti aiškesnio atsakymo, kodėl Trostas *Metus* versti pasiūlė būtent Jechovai, o ne kam kitam. Aišku tik tiek, kad menka kalbinė kompetencija neišvengiamai atsiliepė vertimo kokybei: jame pernelyg ryškūs vokiškojo ir rusiškojo vertimų pėdsakai, neatsispindi Donelaičio kalbos tikslumas ir turtingumas. Taigi nors Jechovos *Metų* vertimas – didelis ir vertingas darbas, skaitant jį neapleidžia tam tikras neišsipildymo, nepakankamumo jausmas. Nors tai gali skambėti keistokai, bet Donelaičio kūrybos kelias į čekų filologiją dar nesibaigė: solidžioje šios šalies lituanistinėje tradicijoje tikrai yra erdvės naujam, geresniam *Metų* vertimui.

BAIGIAMOSIOS PASTABOS

Donelaičio kūrybos recepcijoje atsispindi XIX ir XX a. kultūros ir politikos istorija. Ramiai susikaupti ties *Metų* tekstu nuolat trukdydavo įkyrus ideologinis triukšmas. Romantinis istorizmas ir entuziastinga tautinio atgimimo retorika nulėmė tai, kad iki pat XX a. pradžios *Metai* buvo interpretuojami beveik vien etnografiniu kodu. Antrojoje XX a. pusėje nauju ideologinių apnašų sluoksniu Donelaičio kūrybą padengė sovietinio marazmo tvanas. Džiaugsmą, kuris apima skaitant pirmuosius į čekų kalbą išverstus *Metų* fragmentus, temdo stalininės retorikos stiliumi parašyti įvadiniai straipsniai, skelbiami žurnale *Praha–Moskva* ir antologijoje *Po Baltijos dangumi*.

Vis dėlto būtų neteisinga dėl ideologinio balasto neigiamai vertinti visą čekų baltistikos raidą. Socialistinėje Čekoslovakijoje veikė visose sovietinio bloko šalyse žinomas žaibolaidžio principas, kai atpylus duoklę socialistiniam realizmui ar klasių kovai buvo galima spaudoje skelbti ir tikrai vertingus tekstus. Donelaičio kūrybą ištiko toks pat likimas: 1960 m. išėjusiame *Metų* vertime, knygos gale, prikergtas anoniminis, iš rusų kalbos verstas komentaras apie „didįjį liaudies poetą“, tačiau kalbantis su vertėja šioji tvirtino, kad prie paties poe-

mos teksto cenzūra nesikabinėjo. Tokioje šviesoje derėtų vertinti ir visas kitas baltistines Pavelo Trosto iniciatyvas: anais niūriais laikais nebuvo galima visiškai išvengti ideologinių gniaužtų, tačiau Trostui pavyko pasiekti bent tiek, kad iš beformio ir atgrasaus sovietų literatūros ūko čekų filologijos akiratyje išsiskyrė saviti Baltijos šalių literatūrų kontūrai.

Belieka pasidžiaugti, kad pagaliau susiklostė pačios palankiausios aplinkybės Donelaičio kūrybai skaityti. Čekijoje veikia du baltistikos studijų centrai (juose Donelaičio kūryba įtraukta į privalomųjų skaitinių sąrašą), nuolat daugėja žmonių, skaitančių ir kalbančių lietuviškai, gausėja vertimų. Galima tikėtis, kad čekų baltistika Donelaičio vertimų problematikos iš savo akiračio tikrai neišleis.

Įteikta: 2009-12-13

Priimta: 2009-12-14

Vaidas Šeferis

THE WORKS BY DONELAITIS
IN HORIZON OF CZECH PHILOLOGY

Summary

Kristijonas Donelaitis (1714–1780) was one of the crucial authors of the old Lithuanian literature. His epical poem *Metai* (*The Seasons*) stands at the very beginning of Lithuanian belles-lettres and remains an important source of cultural and linguistic studies. The reception of Donelaitis' texts in Czech lands begins after the first edition of his poem, which was published in 1818 by Ludwig Rhesa in Königsberg. Czech writer František Ladislav Čelakovský (1799–1852) mentioned Donelaitis and *The Seasons* in his letters to Vlastimil Kamarýt in 1824. He intended even to translate some fragments into Czech, but there is no evidence whether he ever realized this plan. During the 19th century, Donelaitis was mentioned in Czech philological sources several times (*Slovník naučný*, 1865; *Ottův slovník naučný*, 1893; journal *Osvěta* 1874 etc.), but always only as a part of a broader analysis of Lithuanian literature. The first Czech study dedicated exclusively to Donelaitis was the doctor thesis of Karel Janáček *Přízvukování u Donalitia* (*Donalitiuus' Accentuation*), which was defended at Masaryk University in Brno in 1928. Unfortunately, this significant work has never been published and remained unknown for Baltic linguistics until 2007, when discovered again by V. Šeferis. Very significant moment in the reception of Donelaitis' work has been the translation of *The Seasons* into Czech. In 1955 a small fragment of Donelaitis' poem appeared in *Praha – Moskva* Journal translated by Julie Nováková. In 1959 another short extract (translated by Hana Jechová) was published in the anthology named *Pod baltským nebem*. Finally, the translation of the poem in full (also by Hana Jechová) was published in 1960. However, the analysis of the background of these publications shows that the initiative for these translations initially came from Pavel Trost – a prominent Czech linguist and leading professor of Baltic studies. The more precise description of his Baltic-related initiatives in late 1950s still remains to be elaborated.